

Рутар С. М.,

к.філософ.н., доц. кафедри суспільних та природничих наук, ВНКЗ «Львівський інститут медсестринства та лабораторної медицини ім. Андрея Крупінського», м. Львів

НА ПОЧАТКУ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД

***Анотація.** В статті розглядаються проблеми переходу від олігархічної до демократичної партійної системи України у післяреволюційний період. Пропонується власний підхід до типологізації партійних систем за типом політичних моделей, які виникли в умовах посткомуністичної трансформації. Особлива увага акцентується на необхідності ухвалення законодавчих актів, які б істотно обмежили інституційну, фінансову і медійну монополію правлячої політичної еліти України.*

Ключові слова: партійна система, атомізована партійна система, олігархічна партійна система, авторитарна партійна система, ліберально-демократична партійна система, екстрактивна політична система, олігархічна політична система.

Rutar S. M.,

PhD. in Philosophy, Associate Professor of the Department of social and natural sciences, VNKZ ENT «Lviv Institute of nursing and laboratory medicine the name of Andrey Krupins'kyj», Lviv

AT THE BEGINNING ON THE FORMATION OF THE DEMOCRATIC PARTY SYSTEM OF UKRAINIANS IN THE POST-REVOLUTIONARY PERIOD

***Abstract.** In the article are considered the questions of the transition from the oligarchic to the democratic party system of Ukraine in the post-revolutionary period. Proposed own approach to the typology of party systems by the type of political models that arose in the post-communist transformation. Particular attention is paid to the necessity of adopting legislative acts that would substantially restrict the institutional, financial and media monopoly of the ruling political elite of Ukraine.*

Keywords: party system, atomized party system, oligarchic party system, authoritarian party system, liberal-democratic party system, extractive political system, oligarchic political system.

Постановка проблеми. Примара демократичної партійної системи бродить по Україні вже впродовж 4 років після Революції Гідності, але її реальна поява поки що відсутня в українському політичному процесі. Виникає запитання чому? Відповідь на це питання лежить у площині аналізу партійних систем в рамках посткомуністичного транзиту, а також специфіки олігархату як екстрактивної політичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У філософській та політологічній національній літературі відсутній системний аналіз формування партійних систем в рамках посткомуністичного транзиту [4; 5; 7]. Особливо це стосується визначення критеріїв типології партійних систем і з'ясування інституційних передумов, які забезпечують їх демократичний розвиток. Крім цього, при аналізі партійних систем не враховуються типові риси моделі політичних систем, які виникли в рамках пост комуністичних трансформацій. Спроба екстраполювати істотні риси партійних систем у країн розвиненої політичної демократії на українську дійсність обмежує методологічний інструментарій досліджень і не дозволяє встановити їхні основні атрибути. Тому мною були використані теоретичні положення праць, які дозволяють розглядати проблеми партійного розвитку у екстрактивних суспільствах в широкому контексті постколоніальної та посткомуністичної трансформації. [1, 2, 3].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб сформулювати сучасні критерії типологізації партійних систем і на цій основі запропонувати першочергові реформаторські заходи

для обмеження інституційної, фінансової та медійної монополії правлячої політичної еліти до початку чергових президентських та парламентських виборів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Партиїну систему можна визначити як сукупність партій, які взаємодіють у відповідному політичному інституційному просторі. Партиїна система включає: порядок формування партіями політичної влади на державному, регіональному і місцевому рівнях; ідеологічні цінності, організаційну структуру і механізм фінансування партій; інституційні рамки партійної конкуренції; взаємодію партій із інститутами громадянського суспільства та електорату.

При типології партійних систем у транзитних суспільствах необхідно враховувати такі критерії як тип інституційної політичної системи, політико-владний статус партії, саму інституційну модель партії, яка ґрунтується на ідеології організаційній структурі і механізмі її фінансування. Відповідно до цих критеріїв партійні системи можна класифікувати як атомізовані, авторитарні, олігархічні і ліберально-демократичні.

Дефініцію атомізованої партійної системи сформулював Дж. Сарторі, яка на його, думку характеризується наявністю багатьох маловпливових, мало чисельних партій та багатьох позасистемних політичних сил. Своєю чергою ця система, на думку вченого, поділяється на крайнього плюралізму і авторитарної псевдodemократії. Безумовно, що у транзитних країнах, особливо у посткомуністичних, де були знищені повністю тоталітаризмом всі ознаки багатопартійності і тому сподіватися на появу демократичних партій в умовах посткомуністичного транзиту виглядало б дещо наївно. Тому на пострадянському просторі появилися партії крайнього плюралізму (наприклад комуністи і націонал-демократи) або точніше можна сказати – партії політичної фрагментарності. Вони характеризувались ідеологічною та організаційною аморфністю, відсутністю спеціалізації функцій і високим ступенем вождізму. Як відомі представники номенклатури, так і антикомуністичної опозиції, намагались утворити власну партію і використовувати особистий імідж як імідж партії. Зрозуміло, що такі партії не могли максимально мобілізувати своїх виборців і досягти такого представництва у парламенті, щоб впливати на процес ухвалення політичних рішень. Здебільшого це вдавалося комуністичним партіям, які мали розгалужену мережу зв'язків між впливовим лобістськими групами і вдало спекулювали на патерналістських стереотипах електорату.

Авторитарна партійна система передбачає:

- монополію однієї партії у політико-владних інститутах;
- найвищу політичну посаду лідера партії у авторитарній моделі державного правління, яка дозволяє йому здійснювати контроль як над державою, так і партією;
- дублювання державної виконавчої вертикалі на партійному рівні;
- одночасне поєднання адміністративних і партійних посад;
- підпорядкованість керівників місцевих організацій партійному лідеру;
- тіньове фінансування партій із використанням також бюджетних коштів;
- слабку політичну опозицію або її відсутність.

До авторитарних партійних систем можна віднести на сьогоднішньому етапі партійні системи Туркменістану, Таджикистану і Росії, де пропрезидентським партіям (Націонал-демократичній і «Єдиній Росії») належить вся повнота державної влади.

Олігархічна партійна система, хоч і має ряд аналогічних рис, але за низкою істотних параметрів вирізняється від авторитарної. По-перше, вона функціонує у гібридних інституційних системах (авторитарно-олігархічних). По-друге, в ній переважає не монополія однієї партії, а тимчасова коаліція навколо основного провладного центру або декількох (йдеться про інститут глави держави і уряду). По-третє, об'єднує партії, які характеризуються ідеологічною еkleктичністю, розмитістю спеціалізації партійних функцій і пріоритетом тіньового фінансового капіталу над політичним. При олігархічній партійній системі опозиційні партії, хоч і мають обмежені ресурси для здійснення контролю над діяльністю провладних партій, можуть успішно конкурувати на всіх рівнях виборчого процесу.

Демократична партійна система передбачає формування уряду однією партією або коаліцією партій. Найбільш оптимальною коаліцією партій у транзитних суспільствах (це стосується і високорозвинутих країн) є двопартійна коаліція. При цьому слід зауважити, що двопартійна коаліція може складатися з двох рівносильних партій або де одна партія є домінантною (як це має місце у Польщі, де Громадянська

платформа утворила коаліцію із слабкою за кількістю мандатів Демократичною і селянською партіями). Демократична партійна система об'єднає партії, які мають чіткі спеціалізовані партійні функції, внутріпартійну демократію, прозорі механізми фінансування і чітку ідеологічну позицію, яку не складно ідентифікувати на електоральному і експертному рівнях. Такі системи утворилися в країнах консолідованої і напівконсолідованої політичної демократії.

Атомізована партійна система, яка почала формуватися на початку трансформаційного періоду України, об'єднувала партії різних ідеологічних напрямків, із слабкою організаційною демократичною структурою. Тут можна виділити такі ідеологічні напрямки як націонал-демократичний, загальнодемократичний, праворадикальний та комуністичний. В організаційному плані партійна система об'єднувала перш за все не партії в класичному розумінні, а громадські рухи і політичні клуби. Ця партійна система була складовою політичної системи, яку можна назвати **гібридною номенклатурно-бюрократичною**. Йдеться про те, що для цієї політичної системи було притаманно еkleктичне поєднання посткомуністичного бюрократичного апарату, широких повноважень представницьких органів (в першу чергу ВРУ) та крихких партійних структур різних ідеологічних напрямків.

Атомізована система крайнього плюралізму поступово трансформувалася в атомізовану систему авторитарного спрямування. Поступове формування авторитаризму президентської влади звужувало перспективи партійного демократичного розвитку. Адже партії не мали вагомого впливу на формування уряду та місцевих адміністрацій, оскільки ця компетенція належала главі держави. В такій ситуації лідери партій ставали залежними від глави держави і фінансово-промислових груп.

Номенклатурно-бюрократична еліта в кінці 90-их років, сконцентрувавши в своїх руках власність і владу, поступово трансформувалась у політичний клас – політичну та економічну олігархію. Власність завдяки частковим економічним реформам (фінансовій стабілізації, лібералізації та великій приватизації), була сконцентрована в руках промислово-фінансових груп, максимально наближених до президентської влади, які отримали майже безкоштовно активи державних і муніципальних підприємств.

Після Революції Гідності олігархічна система у вигляді напівконсолідованого авторитаризму часів президентства В. Януковича була ліквідована. Однак, на сьогодні вона поки що існує у вигляді політичного гібридного режиму. В такому контексті партійна система в основному зберігає олігархічні риси. Це можна пояснити тим, що «правила гри» виборчого процесу вдалося зберегти олігархічній партійній еліті в силу таких обставин: Майдан не був інституціолізований під час революції у потужний громадський рух, який згодом мав трансформуватися у політичну партію; не була узаконена пропорційна виборча система із регіональними відкритими списками, а також прозорі конкурентні правила виборчого процесу, які б забезпечили рівний і конкурентний доступ до політичної влади новим політичним силам; законодавство про люстрацію та антикорупційне законодавство було ухвалено із значним запізненням напередодні парламентських виборів, що не дозволяє заблокувати вихід на політичну арену представникам збанкрутілої політичної еліти.

Що стосується причин несформованої потужної політичної сили учасників революції, то тут можна виділити декілька.

По-перше, основні опозиційні парламентські сили цей процес свідомо гальмували під час революції, намагаючись підпорядкувати собі певні фрагменти революційних сил.

По-друге, майдан об'єднував представників різних ідеологічних течій, починаючи від ліберально-демократичних до націоналістичних проти єдиного ворога.

По-третє, кращі представники Майдану взяли участь в АТО й ослабили тиск на владу з метою ухвалення нових революційних законів.

По-четверте, частина майданівців, усвідомивши, що в рамках чинних виборчих правил гри, не можливо самостійно здобути перемогу, «розчинилися» в списках різних політичних сил.

По-п'яте, незважаючи на те, що вирішальним фактором революційного успіху була героїчна стійкість представників громадського сектору (середнього класу) треба визнати, що олігархія контролювала цей процес на всіх його стадіях, використовуючи наявні у неї ресурси (політико-партійні, медійні, церковно-релігійні, адміністративні, нелегальні парамілітарні). До сказаного слід додати, що в країнах із екстрактивною політичною системою, де слабкий середній клас, переможні результати революції використовують, як правило, ці політичні сили які є опозиційними до правлячої еліти (тобто революційна боротьба проходить між двома частинами правлячого класу, які використовують народні маси як засіб

досягнення своєї мети). Для прикладу можна послатися на еволюційний досвід арабських країн, в яких після революцій так званої “арабської весни” не відбулися істотні інституційні зміни.

Таким чином відсутність сприятливих інституційних умов для радикальної зміни політичних еліт призвели до того, що в Україні і надалі залишаються при владі олігархічної партії. На сьогодні нові партії такі як “Сила людей”, “Рух нових сил”, “Демократичний альянс”, які за багатьма інституційними параметрами наближаються до моделі демократичної партії, не спроможні конкурувати на рівних з олігархічними партіями.

Для створення сприятливих умов необхідно ухвалити напередодні парламентських і президентських виборів:

у політичній сфері:

- процедуру імпічменту голові держави як необхідної протизваги для обмеження політичного тиску на правоохоронні органи, ЗМІ, законодавчу діяльність тощо;

- формування проурядової коаліції тільки на партійно-фракційній основі із заборонаю утворення позафракційних груп та індивідуального членства;

- статусу і повноваження КМУ (Кабінету міністрів) відповідно до стандартів розвиненої політичної демократії;

- статусу та повноважень опозиції, яка отримує право в разі її легального утворення (на партійній коаліційній основі у складі третини народних депутатів) здійснювати керівництво парламентськими комісіями з питань контролю над правоохоронними та антикорупційними органами, мати своїх представників у конкурсних комісіях, які забезпечують відбір кадрів для державних органів (виконавчих, судових, правоохоронних), утворювати тимчасові слідчі комісії із статусом найвищого слідчого органу, формувати тіньовий уряд, використовувати ефірний час на суспільному телебаченні та радіомовленні у форматі дебатів із представниками проурядової коаліції;

- завершення децентралізації в рамках ухвалення конституційних змін, яка передбачатимуть ліквідацію обласних та районних адміністрацій розмежування державною та комунальною власністю, а також надання місцевим громадам права достроково припиняти повноваження Голови та місцевих рад;

- обмеження депутатського імунітету відповідно до стандартів європейського парламентаризму;

- порядку легально лобювання, що дозволить обмежити політичну корупцію на рівні парламенту та вищих посадових осіб;

- запровадження виборчої системи із відкритими регіональними списками (йдеться про ухвалення закону в другому читанні);

- заборони політичної реклами та передвиборних технологій, пов’язаних із підкупом виборців;

- заборони фінансування партій юридичними особами (за винятком фінансування партій фізичними особами відповідно до чинного законодавства);

- запровадження жорстких санкцій за порушення фінансової звітності, виборчого законодавства, у вигляді заборони на реєстрацію виборчих партійних списків, а також припинення діяльності партії;

- обов’язкової перевірки кандидатів у президенти та народні депутати на предмет доброчесності до моменту їх виборчої реєстрації;

- запровадження Е-урядування на рівні парламенту, що передбачає обов’язковий розгляд у ВРУ електронних народних петицій, відкритий доступ до інформації про діяльність кожного народного депутата, його доходи, майно, видатки і т. д., а також використання фахової громадської експертизи з правом її автора виступити на засіданні профільної комісії та пленарному засіданні.

у антикорупційній діяльності:

- запровадження автоматизованої системи перевірки електронних декларацій;

- відсторонення посадових осіб від виконання своїх повноважень під час досудового слідства;

- посилення кримінальної відповідальності за порушення антикорупційного законодавства в частині збільшення штрафів та термінів ув’язнення;

- скасування контррозвідувальних функцій СБУ у антикорупційній та економічній сферах;

реформування економічної системи:

- утворення служби фінансових розслідувань, яка має замінити всі підрозділи боротьби з економічною злочинністю у структурі інших правоохоронних органів;

- запровадження відкритих прозорих аукціонів з приватизації об'єктів державної власності, а також їх надання у концесію на термін 50 років (деякі законодавчі кроки у цьому вже зроблені);
- підвищення податкових ставок на депозити, дивіденди, спадщину та майно для посадових осіб публічної служби;
- амністії капіталів із сплатою податків в розмірі 40 %, якщо вартість цього капіталу перевищує понад 1 млн \$.

у сфері реформування освіти:

- скасування постійних спеціалізованих рад (заміна їх одноразовими радами у складі 5 осіб) для захисту дисертацій;
- скасування державного замовлення та перехід на фінансування через гранти для абітурієнтів із найвищим рейтинговим балом за здачу ЗНО;
- запровадження державних грантів для навчання найкращих студентів у престижних університетах країн Заходу;
- посилення відповідальності за виявлення плагіату в наукових працях шляхом позбавлення наукових ступенів, звань незалежно від терміну їх набуття.

Таким чином без проведення вищезазначених реформ, чергові президентсько-парламентські вибори не вплинуть на процес появи нової політичної еліти, здатної повністю демонтувати політичну систему олігархату.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. При типології партійних систем були використані критерії, які є визначальними з точки зору типологізації перехідних політичних систем. Партійна система України розвивалася від атомізованої, яка стала характерною для гібридної бюрократичної та авторитарно-бюрократичної політичної моделі, до олігархічної партійної системи. Після перемоги Революції Гідності партійна система України не зазнала істотних змін, оскільки не була реформована політична інституційна модель. Тому важливо до початку президентських та парламентських виборів ухвалити законодавчі акти, які б створили сприятливі передумови для переходу від олігархічної до демократичної моделі партійної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Д. Аджемоглу, Джонсон С., Робинсон Дж. Чому нації занепадають: походження влади багатства і бідності. – К.: Наш формат, 2016. - 450 с.
2. Аслунд А., Дянков С. Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом. – Львів: видав. Старого Лева, 2015.- 437 с.
3. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб.: 9-те вид., перероб. і доп. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 370 с.
4. Коліушко І. Україна потребує виборчої реформи.-УП. 30 листопада 2017 р.
5. Поляков Є. Виборча реформа: що зміниться і як це працюватиме? - УП 22 листопада 2017 р.
6. Умланд А. Політреформа для України. - УП 2 травня 2014 року.
7. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики / Ред. М. Яковлев, О. Гарань. – К.: Фонд “Демократичної ініціативи” ім. Кучерева, 2015. - 132 с.

REFERENCES

1. Asemohlu John, Robinson D. (2016). Why do nations decline / Per. from English. A. Demyanchuka languages. – K. : Our format. – P. 472.
2. Aslund A., Dyankov S. (2015). The collective of the authors of the Great rebirth. Lessons of the victory of capitalism over communism. – Lviv: published. Old Lion. – P. 437.
3. Geley Stepan, Rutar Stepan (2015). Politics: teach. guidances. / 9 th ed., Revised. and add. - Lviv: Vydavnyyтво Lviv Commercial Academy. – P. 370.
4. Koliushko I. (November 30, 2017). Ukraine needs an electoral reform. – Ukrainian truth.
5. Polyakov E. (22 November 2017). Selective reform: what will change and how will it work? – Ukrainian truth.
6. Umland A. (May 2, 2014). Polyreform for Ukraine. - Ukrainian truth.
7. Ukraine after EuroMaydan (2015). Achievements and Challenges. – M. Yakovlev, O. Garan. – Kiev: Foundation for “Democratic Initiatives” them. – P. 132.